

Methodology of budgetary control, that is essence, purpose, task, kinds, methods and other elements make the system, which needs the legal providing, and together form modern conception of budgetary to the control.

УДК 347.9

В. А. КРОЙТОР,
канд. юрид. наук, доц.,
ХНУВС

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ

Становлення України як демократичної, соціальної та правової держави безпосередньо пов'язане зі створенням справедливого й доступного правосуддя, яке б відповідало міжнародно-правовим стандартам. Адже саме суд вважається найбільш ефективним інститутом забезпечення верховенства права в сучасній правовій державі, де права та інтереси особи не лише декларуються, а й забезпечуються реальним механізмом захисту в разі їх порушення.

Судову реформу в Україні започатковано в часи здобуття державної незалежності з прийняттям Концепції судово-правової реформи 1992 р. На сьогодні основні напрямки та завдання судово-правової реформи концептуально визначені Конституцією України та Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленою Указом Президента України від 10 травня 2006 року [1]. Завданням проведення реформи на даному етапі є реальне утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді.

Вищезгаданими нормативно-правовими актами закріплюється, що судочинство як найдієвіший інститут забезпечення верховенства права має ґрунтуватися на таких загальних принципах, як законність, рівність учасників процесу, змагальність, диспозитивність, гласність, відкритість, розумні строки розгляду справ та обов'язковість рішень суду.

Саме на такий чинник справедливої судової процедури, як обов'язковість рішень суду, зокрема, в цивільному судочинстві, ми і пропонуємо звернути увагу. Слід зазначити, що в науці цивільного процесуального права є чимало робіт, присвячених дослідженню принципів цивільного процесуального права (В. М. Семенова, П. Я. Трубікова, М. А. Гурвича, А. Т. Боннера, Ю. К. Осипова, К. С. Юдельсона та ін.). При цьому дана тематика не втрачає своєї актуальності і сьогодні, зокрема, у зв'язку з оновленням процесуального законодавства й створенням системи судочинства відповідно до європейських стандартів правосуддя. Разом із тим, окремого комплексного наукового дослідження сутності та змісту принципу обов'язковості рішень суду в сучасному цивільному процесі України не проводилось. У національній процесуальній науці дана тема лише деякою мірою висвітлювалась, як правило, в підручниках та навчальних посібниках з цивільного процесу. Оскільки в сучасній науці у висновках за окремими аспектами проблеми не існує єдності, деякі питання розуміння сутності принципу обов'язковості судового рішення і практики застосування судами правових норм, які цього стосуються, потребують додаткового аналізу та розгляду.

Обов'язковість рішень суду закріплено як основну засаду (принцип) судочинства п. 9 ч. 3 ст. 129 Конституції України, розділом IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Подальша регламентація

та деталізація даного конституційного принципу здійснене в ст. 11 Закону України «Про судоустрій України» та ст. 14 Цивільно-процесуального кодексу (далі – ЦПК) України.

Так, згідно зі ст. 11 Закону України «Про судоустрій України» судове рішення, яким закінчується розгляд справи у суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиціальність) судових рішень для інших судів, органів прокуратури, слідства, дізнання визначається процесуальним законом. Судові рішення інших держав є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом України відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Невиконання судових рішень тягне передбачену законом відповідальність.

Відповідно до ст. 14 ЦПК судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, установлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення є підставою для настання відповідальності, встановленої законом. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням порушуються їхні права, свободи чи інтереси.

Здійснюючи характеристику принципу обов'язковості рішень суду, доцільно зазначити його місце в системі принципів цивільного процесуального права. Так, за сферою поширення даний принцип є між-

галузевим, оскільки стосується характеристики обов'язковості всіх судових актів, що постановляються судами в порядку цивільного, кримінального, господарського та адміністративного судочинства. За нормативним закріпленням зазначений принцип є конституційним (ст. 129 Конституції України), за об'єктом регулювання – функціональний (процесуальний), оскільки визначає основні положення діяльності суду та учасників процесу.

Варто зазначити, що в юридичній літературі існує точка зору, згідно з якою принцип обов'язковості рішень суду як такий не існує взагалі, а обов'язковість рішень суду слід розглядати не як принцип процесуального права, принцип здійснення правосуддя, а як властивість рішення, що набрало законної сили [2, с. 103]; або ж як ознаку влади [3].

На нашу думку, принцип обов'язковості рішень суду існує. При цьому його не слід плутати з обов'язковістю як однією з ознак (характеристик) інституту законної сили судового рішення. Вирішення даного питання залежить від з'ясування співвідношення понять «принцип» та «інститут» (норма) права.

У теорії цивільного процесу принципи – це завжди основоположні ідеї, що становлять ідеологічний та нормативний фундамент галузі права.

Принцип права – поняття багатоаспектне. Принцип цивільного процесуального права є одночасно тією ідеєю, що сформувалася в результаті наукового, професійного і масового (повсякденного) уявлення про ідеальну модель правосуддя. Принципи цивільного процесуального права як нормативно-керівні основи, підґрунтя, відіграють роль певного каркасу, навколо якого побудована вся система цивільно-процесуальних норм. Саме цими обставинами пояснюється те, що принципи права завжди відображають його природу та основні риси. Як слушно зазначає Т. В. Сахнова, розчиняючись у праві, в його різноманітних елементах, принципи тим не менш не втрачають свого власного «Я» й не зливаються з нормою права чи

правовим інститутом. Правові інститути, норми права – це форма правового втілення принципів. При цьому закріплення будь-якого принципу в нормі-принципі не вичерпує його змісту реалізацією лише цієї норми [4, с. 84].

Так, за діючим законодавством, принцип обов'язковості судових рішень стосується характеристики судового рішення саме після набрання ним законної сили і зберігає своє значення до моменту скасування судового акта у встановленому порядку. Він лежить в основі інституту законної сили судового рішення, проте, на нашу думку, сутність даного принципу не обмежується тільки таким її наслідком, як обов'язковість.

Для правильного розуміння сутності принципу обов'язковості рішень суду вважаємо за необхідне проаналізувати зазначені норми разом з іншими правовими нормами. Виходячи з аналізу діючого законодавства принцип обов'язковості рішень суду проявляється по-різному, залежно від суб'єктів, на яких поширюється вплив даного принципу. Так, обов'язковість рішення суду для учасників процесу проявляється, перш за все, в обов'язку сторін підкорити свої дії нормам права та виконати владне волевиявлення суду, що оформлено в рішенні. По-друге, зміст принципу обов'язковості рішень суду виявляється і в доказовій діяльності сторін. Так, відповідно до ч. 3 ст. 61 ЦПК обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Згідно з ч. 2 ст. 223 ЦПК після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їхні правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини

Прояв обов'язковості судових рішень для суду є багатоаспектним. Безпосеред-

ньо це пов'язано з тим, що судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим як для суду, який його постановив, так і для інших судів. У першому випадку вже з моменту проголошення рішення судом, останній не має права його скасувати чи змінити, не може вносити будь-які зміни, які роблять рішення іншим за суттю, не може змінювати наведене викладення обставин та мотивів, крім випадків, які є винятками із загального правила та передбачені законом (ч. 2 ст. 218).

Обов'язковість судового рішення для інших судів законодавчо закріплена у процесуальних нормах відповідних кодексів і полягає в обов'язку врахування судом під час розгляду справи фактів та обставин, установлених рішенням суду, що набрало законної сили, та неможливість їх повторного дослідження та оцінки (ч. 3–4 ст. 61). Крім того, цивільний процесуальний закон вимагає від суду відмовити у відкритті провадження у справі (п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК) або закриття провадження у справі, якщо до суду подано заяву чи розглядається справа з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, щодо якого вже існує рішення суду, що набрало законної сили (п. 2, ч. 1 ст. 205 ЦПК).

Певне значення має принцип обов'язковості рішень суду й для осіб, які не є учасниками процесу, зокрема, це стосується обов'язковості врахування судового рішення у діяльності всіх органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян. Принцип обов'язковості рішень суду охоплює, нарівні з обов'язком сторін підпорядкувати свої дії нормам права, обов'язок усіх осіб та організацій, які не мають у даній справі безпосереднього юридичного інтересу, враховувати авторитет судового рішення. Тобто ці органи та особи не можуть змінити, скасувати, винести нове рішення, хоча, можливо, й вважають рішення неправильним. Вони на підставі цього рішення повинні вчинити певні дії з оформлення прав фізичних,

юридичних осіб та їх реалізації, оскільки такі права встановлені судом та найшли закріплення у судовому рішенні. Рішення суду являє собою не просто фінальний процесуальний документ, воно є правозастосовним актом особливого компетентного державного органу; тому з рішенням суду зобов'язані рахуватися всі інші органи державної влади й місцевого самоврядування, їх посадові особи, навіть якщо вони не беруть безпосередньої участі у виконанні судового рішення.

Таким чином, принцип обов'язковості рішень суду можна визначити як нормативно-керівне положення про обов'язковість підкорення дій всіх суб'єктів права волі держави в особі державного судового органу. Судові рішення ухвалюються іменем України, судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання та врахування на всій території України, а в певних випадках – і за її межами.

Хоча принцип обов'язковості рішень суду діє на всіх стадіях розгляду справи, найбільш повно досліджуваний принцип цивільного судочинства реалізується в стадії звернення судових рішень до виконання. Стаття 11 Закону України «Про судоустрій України» та стаття 14 ЦПК містять правило, згідно з яким рішення суду, що набрало законної сили, підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, установлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення тягне передбачену законом відповідальність. Із контексту зазначених положень випливає, що законодавець розглядає обов'язковість судового рішення перш за все в плані можливості та необхідності його виконання.

Адже, як зазначається в ч. 5 розділу II Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, судовий захист, як і діяльність суду, не може вважатися дієвим, якщо судові рішення не виконуються або виконуються

неналежним чином і без контролю суду за їх виконанням. Про це зазначається й у Рішеннях Європейського Суду з справ людини. Так, у справах «Хорнсбі проти Греції» від 19.03.1997 р., «Бурдов проти Росії» від 07.05.2002 р., «Ромашов проти України» від 27.07.2004 р., «Шаренок проти України» від 22.02.2004 р. та ін. зазначається, що право на судовий захист було б ілюзорним, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне зобов'язувальне рішення залишалося бездієвим на шкоду одній зі сторін.

Проблема виконання в Україні рішень судів, що набрали законної сили, в тому числі й із цивільних справ, є актуальною. Згідно з даними Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України у 2007 р. примусовому виконанню підлягало 5 млн 878,6 тис. виконавчих документів, виданих на підставі судових рішень загальних судів, залишилися невиконаними 2 млн 335,7 тис. цих документів, або 39,7 % (36,4 %) від тих, які фактично підлягали примусовому виконанню [5]. Як заявив урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Ю. Зайцев, невиконання в Україні рішень національних судів є приводом більш ніж для 75 % рішень, що приймає Європейський суд проти України [6].

Проблема правового регулювання обов'язковості виконання судових рішень має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки вона безпосередньо пов'язана з належним і своєчасним захистом суб'єктивних цивільних прав, забезпеченням реалізації правовідносин, із яких судовим рішенням знята спірність та невизначеність.

Однією з теоретичних проблем є проблема галузевої приналежності, тобто визначення характеру норм, що регулюють виконавче провадження, співвідношення виконавчого провадження з цивільним процесом. Питання про місце виконавчого провадження у системі права завжди перебувало у центрі уваги юридичної науки. Традиційно виконавче провадження (примусове виконання судових рішень) вважа-

лося стадією цивільного процесу, а норми, що регулюють примусове виконання рішень, закріплювалися в ЦПК УРСР 1963 р. Зміни у національному законодавстві, які відбулися у 1998-1999 рр. в організації та здійсненні примусового виконання, вимагали, у свою чергу, змін до чинного законодавства України, яке так чи інакше стосувалося виконавчого провадження.

Хоча й надалі законодавство про виконавче провадження визнають складником цивільного процесуального права [7], з часу виокремлення державних виконавців у самостійну структуру ці питання набули нового звучання. Деякі автори розглядають виконання судових рішень саме як стадію цивільного процесу (В. В. Комаров, В. В. Баранкова). Останнім часом в Україні є тенденція щодо визнання адміністративно-процесуальної природи виконавчих правовідносин (М. Й. Штефан, С. Я. Фурса, С. В. Щербак), хоча збільшується й кількість прихильників визнання за виконавчим провадженням статусу самостійної галузі права, що має назву «цивільне виконавче право» (В. І. Тертишніков).

Виконавче провадження є завершальною й важливою частиною діяльності із захисту порушених прав та інтересів, коли приписи юрисдикційних органів добровільно не виконуються. Процес виконання судового рішення – це завершальна й невід’ємна стадія судового процесу. Адже без виконання судового рішення не може бути досягнуто мети процесу – захист прав, свобод та законних інтересів. Це відповідає міжнародним стандартам у галузі судового захисту, зокрема, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Про це прямо говориться в рішеннях Європейського суду, наприклад, у справі «Сокур проти України».

Розгляд та вирішення справи – це ключова судова функція, а виконання рішення відповідною посадовою особою – функція виконавчої влади. Саме вона є

завершенням судового процесу. Виконавче провадження здійснюється через особливі процедури, частина яких має процесуальний характер, частина – адміністративно-процедурний. Разом із тим, дискусія про виконавче провадження – це значною мірою дискусія про співвідношення категорій «галузь права» – «галузь законодавства». Сучасний розвиток права, в тому числі цивільного процесуального, дає підстави розрізняти дані поняття. З позицій нормативізму знайдено достатньо аргументів для обґрунтування самостійності правового регулювання виконавчого провадження. В той же час усвідомлення необхідності процесуальних гарантій у сфері примусового виконання зумовило розділи VI, VII ЦПК, що опосередковують контрольні функції суду у виконавчому провадженні.

Проте, на нашу думку, не слід вважати, що за такого підходу органи судової влади повністю усуваються від процесу виконання. Вважаємо правильною точку зору В. В. Яркова, згідно з якою вплив органів судової влади на процес виконання має відбуватися в рамках здійснення попереднього чи подальшого судового контролю за діями й рішеннями учасників виконавчого провадження [8, с. 206]. Саме таким шляхом пішов і законодавець, залишивши у компетенції суду вирішення питань, безпосередньо пов’язаних не з проведенням виконавчих дій, а з контролем щодо дотримання прав та інтересів учасників виконавчого провадження.

Самостійне законодавче регулювання в окремому розділі ЦПК даних процедур може бути пояснено метою правового регулювання – необхідністю створення процесуального механізму судового контролю за примусовим виконанням судових рішень. Це спосіб закріпити процесуальні гарантії реалізації принципу обов’язковості рішень суду в процесуальному законодавчому акті, що є, на нашу думку, виправданим.

Література

1. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України № 361/2006 від 10.05.2006 // Урядовий кур’єр. – 2006. – № 95 від 24.05.2006.

2. Апринич В. В. Некоторые спорные вопросы арбитражного законодательства / В. В. Апринич, С. М. Пелевин // Правоведение. – 1992. – №5. – С. 102–105.
3. Сирый Н. Проект УПК: назад в будущее? / Николай Сирый // Юридическая практика. – 2005. – № 51.
4. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Сахнова Т. В. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
5. Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2007 р. // Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/4808955272299287C225748F0025395A?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=4808955272299287C225748F0025395A&Count=500&>
6. Петриненко О. Реформе ГИС — комплексный подход / Олег Петриненко // Юридическая практика. – 2008. – №10 (532) от 04/03/08.
7. Наказ Міністерства юстиції України від 02.06.04 № 43/5 «Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України» // Юридичний вісник України. – 2004. – 28 липня.
8. Решетникова И. В. Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И. В. Решетникова., В. В. Янков. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – 312 с.

Анотація

Досліджуючи проблеми судово-правової реформи, зокрема реального утвердження верховенства права у суспільстві і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд, автор приходить до висновку, що обов'язковість судових рішень є невід'ємною складовою справедливої судової процедури. У статті здійснюється характеристика принципу обов'язковості рішень суду та вирішується проблема галузевої приналежності норм, що регулюють виконавче провадження.

УДК 336.711 (477)

Г. Ф. ФОМІН,
канд. екон. наук, доц.,
НИИЭС ХНУВС

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПІДТРИМКИ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Стабільність банківської системи України залежить від ліквідності комерційних банків і є обов'язковим економічним нормативом регулювання та аналізу їх діяльності.

Термін «ліквідність» (від лат. liquidus – рідкий, текучий) означає легкість реалізації чи перетворення матеріальних цінностей на грошові кошти. Як вода за ознакою текучості належить до рідини, так і активи банку залежно від легкості перетворення їх на гроші визначаються як ліквідні або неліквідні засоби.

Ліквідність комерційного банку – це його здатність вчасно та повно забезпечити виконання грошових зобов'язань перед контрагентами. Вона базується на постійному співвідношенні трьох її складників: власним капіталом банку, залученими та розміщеними ним коштами шляхом оперативного управління їх структурними еле-

ментами. Кожний комерційний банк повинен самостійно забезпечувати підтримку своєї ліквідності на певному рівні на підставі аналізу її стану та прогнозування результатів діяльності і проведення виваженої політики в галузі формування статутного капіталу, фондів спеціального призначення, здійснення активних операцій.

У ринкових умовах банківська діяльність піддається ризику ліквідності – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття витрат, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися вчасно за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих збитків.

Оскільки в процесі діяльності комерційних банків зачіпаються майнові та економічні інтереси широкого кола юридичних